

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд на тема „Всеки сам кове нещастieto си“. Мъже и мъжествености в романите на Теодор Фонтане“/на немски език/ ,

**Представен от доц. д-р Майа Станкова Разбойникова-Фратева
за придобиване на научната степен
„доктор на филологическите науки“**

Рецензент: професор дфн Божидара Кръстева Делииванова

Образът на жената - жертва на сексуална и друга експлоатация - е класическият предмет на женската литература. Но през 70-те г. на миналия век се появява и образът на мъжа, жертва на женската еманципация. Може би поради това, а може би поради установяването на по-голяма дистанцираност в заниманията с женската тема, в духа на една по-голяма обективност, изследовател(к)ите започват да подлагат и мъжките фигури на по-внимателен прочит.

Темата на доц.Фратева се вписва в това развитие. Фонтане е автор, в романите на когото женските образи са централни.Сравнително ново е позиционирането на мъжа в центъра на изследването. И този подход се оказва много плодотворен, защото разкрива невидими, но същностни характеристики на историческото време. Защото жените са в неравноправно положение след матриархата до днес, но кризата в мъжката идентичност е знаменателна за времето, когато се проявява. Накратко: избраната тема е продуктивна и ни приближава в най-голяма степен до същността на междуполовата и междучовешката комуникация.

И така, за да пристъпи към конкретните анализи доц.Фратева трябва да определи методологическите основи на своето изследване. На това са посветени глава първа и втора от дисертацията. Фуко и последователите му са представени пригледно, понятно и аналитично.Не може да се каже, че доц. Фратева е специално привързана към един-единствен вариант на теориите за дискурса. Тя се ползва от всички постановки, за които е преценила, че служат на нейното разбиране за литература. А литературното произведение по нейната дефиниция е резервоар на скрито, латентно знание, разположено отвъд всякаква интенционалност, и дори отвъд личния опит и информационния архив на автора /вж.Автореферат,7/. Т.е. касае се за известната теза на

постструктурализма за смъртта на автора. От там нататък литературното произведение е специфичен дискурс и в рамките на последния се сблъскват други извънлитературни дискурси. За да проследи специфично литературния дискурс, доц. Фратева се обръща към херменевтичния литературен анализ. А за да изведе него извън сферата на случайното или чисто субективното възприятие, тя привлича един извънлитературен дискурс – дискурса на мъжествеността. Глава втора привежда интересна и относително слабо известна информация, от кога и как се формира този дискурс. Понятиятният апарат, изведен от дискурса на мъжествеността, се използва за провеждането на литературно-херменевтични анализ, чрез който пък се проследява развитието на фигурите и конфликтите в романите на Фонтане. Мъжките фигури се анализират въз основа на господстващия хегемониален/военен дискурс на мъжествеността.

Глава трета с четири подглави е посветена на произведенията на Фонтане „Сесил“, „Блудницата“, „Граф Петьофи“ и „Ефи Брист“. Така подредени те не следват хронологията на възникването се, но това е без значение за един анализ, в който авторът и неговото развитие не присъстват. Героите Сант Арно /високопоставен офицер и благородник/, Ван дер Щраатен/комерсиален съветник/, граф Петьофи и барон фон Инщетен са представители на официалния тип мъжественост, с изключение на Ван дер Щраатен. Дискурсът определя поведението на героите и маркира границите им. Анализите извеждат конкретните прилики и отлики в практикуването на дискурса. И се оказва, че в противоречие с него героите крият в себе си емоционалност, която в крайна сметка разрушава фасадата на дискурса. Трагедиите се разиграват в рамките на любовния триъгълник. Героите се опитват да изживеят чувствата си в тясното пространство на личните отношения. Драмите произтичат от сблъсъка с дискурса, в който средства и цели се обезмислят взаимно и то по еди парадоксален начин. Съществено нова е основната теза на Фратева, залегнала в обяснението на конфликтите, че те са резултат от несъстоятелната се любов и от нежеланието на героите да се примирят с ролята на необичани съпрузи. Парадоксално са разместени плоскостите в релацията „брак по сметка – брак по любов“. За мъжете бракът по сметка се оказва брак по любов. А жените, чийто природен код е емоцията, търсят прагматичния брак и мъжа, нойто изцяло съответства на официалния дискурс. Изневерите им запълват някакви дефицити, за които не може да се каже, доколко са

съществени, но във всеки случай не ги поставят в положителна светлина. Новият прочит на конфликтите ги преобръща на 180 градуса и е основен принос в дисертацията на Мая Фратева. Дискурсивният анализ се е оказал продуктивен за разчитането на брачните отношения. По моя преценка той е недостатъчен само в един случай – този на граф Петьофи, където понятието за поколенческа принадлежност е достатъчно мъгляво, за да може да обясни разочарованията на графа. Струва ми се също, че „меката душа“ на Инщетен не обяснява в достатъчна степен закъснялото му решение за дуела.

Фратева чете текстовете на Фонтане по деконструктивистичен маниер, за да достигне до същността на комуникацията. Темата на труда "Всеки сам кове нещастieto си. Мъже и мъжествености в романите на Фонтане" вече наемква за отклонение от конвенционалната представа за господството на мъжа: нещастieto е сигнал за раздвояване на образа.

Отношенията в семейството, брака и любовта са постоянната тема в романите на Фонтане. Фратева избира четири от тях: "Блудницата" (1882), "Граф Петьофи" (1884), "Сесил" (1887) и "Ефи Брист" (1895) и ги подрежда в изследването си по друг, изрично уговорен ред: "Сесил", "Блудницата", "Граф Петьофи", "Ефи Брист". Така трябва да бъде внушена определена линия на развитие. Както Фратева отбелязва, става дума за "разсейването на хегемониалния модел за мъжественост през експериментите на една маргинална мъжественост до осъзнатата дилема на Инщетен." Тази структурна схема според мен няма особена евристична стойност, тъй като следва една последователно низходяща линия, която не отговаря на колебаещата се, лъкатушеща линия, по която се разполагат мъжките образи в реалната хронология на романите.

Романите са разгледани в четири глави, всяка от които започва с критичен преглед на секундарната литература, в който се открояват оригиналните моменти и се хвърля мост към собствените тези.

Фратева определя своя метод на интерпретация като херменевтичен. Как го реализира? Тя формулира на смислово-съдържателно ниво определени смислови комплекси като брак по сметка / брак по любов или дуел/чест и проиграва върху тях различни хипотези за възникването и протичането на конфликтите, докато доказателства от текста позволят да се приеме една от тях за достоверна. Резултатът от този вид

анализ е като при литературното отчуждаване: неочакван нов същностен поглед към проблеми, които сме считали за познати или известни. Прозренията лежат в плоскостта на срещата между морал, норма и чувство, които се явяват в разнообразни вариации и връзки и в крайна сметка показват пукнатините в монолитния дискурс на мъжествеността. Анализите на Фратева следват своята вътрешна логика и поднасят убедителни резултати, често парадоксални. Те изваждат мъжа от ролята на злодей и хвърлят сянка върху образа на жената-жертва. Чрез анализите Фратева доказва убедително тезата за разграждането на хегемониалната мъжественост. Това доказване е първото стъпало в прочитането на литературния текст. То се извършва в рамките на литературния дискурс. На следващото стъпало тя въвежда някои извънлитературни дискурси с допълнителна доказателствена сила. Чрез тях наблюденията бърху текста могат да бъдат обективирани и изведени на ново ниво, на което стават различни като "архиви на социален и комуникативен опит". Така Фратева в крайна сметка предлага един съвременен отговор на принципния за естетиката въпрос за реализма в литературата.

Една трета от дисертацията се заема от изложението за теоретико-методологическите основи на изследването. Тъй като Фратева определя анализа си като литературно-дискурсивен, тя трябва да скицира различните понятия за дискурса. Тук проличава отличното познаване на теориите за дискурса, като същевременно се изтъква собствения принос към литературно-дискурсивния анализ. Той според Фратева се състои в съчетаването на херменевтичния анализ и извънлитературния социо-културен дискурс.

Вероятно Фратева е приела, че смисълът на понятието "литературно-херменевтичен анализ" не се нуждае от обяснения и такива в теоретичната част няма. Аз смятам, че напомнянето за теориите на литературната херменевтика не е излишно. Справка: Рикъор. Там ще открием възгледа за "херменевтиката на съмнението", която търси скритото зад привидно еднозначното, лежащото на повърхността на текста значение. Същото прави и Мая Фратева по маниера на деконструктивизма, който между другото беше много любим на феминистичното литературознание. По-нататък Рикъор предвижда онова открито "скрито" да бъде осмислено с помощта на психоанализата или критиката на идеологията. Фратева използва вместо това социокултурни дискурси, но механизмът

на анализиране и осмисляне на литературния текст е поразително сходен с този на Рикьор.

Като цяло смятам, че доц. Фратева е предложила едно много сериозно научно изследване с принос към тълкуването на Фонтане. Предложеният нов прочит ни показва, как в романите на Фонтане – без да се формулира лична авторова позиция – се проявява латентната кризисна картина на епохата. Изследването е пионерско за българската германистика и смятам, че то ще намери достойно място и в контекста на международната германистика.

Споделям констатациите на Фратева за личните научни приноси, направени в труда.

Предложеното изследване притежава всички качества, за да бъде открита процедура по присъждане на научната степен "доктор на науките".

01.01.2012 г.

/проф. дфн Божидара Деливанова/